

O GOVORU CERJA KOD SESVETA

Kajkavsko je narječje među hrvatskim narječjima relativno najmanje lingvistički proučeno, dijalektološkoj znanosti, pa i općoj slavistici, osobito nedostaju podaci o pojedinim mjesnim kajkavskim govorima. Svaki prilog o toj problematici popunjuje prazninu našega općeg neznanja o značajkama kajkavskoga narječja koje se ostvaruju u mjesnim govorima.

Prikazat će osnovne osobine govora u Cerju, kao predstavnika govora u sesvetskom kraju. Neposredno uz Cerje prolazi dijalekatska granica kajkavskog narječja, pa već, na primjer, selo Laktec, udaljeno od Cerja oko 4 km, pripada istočnom kajkavskom dijalektu i ima bitno drugačije akcenatske osobine, a i u fonetici i u morfologiji neke značajke odvajaju taj govor (i druge govore sjeverno, istočno i južno od njega) od kajkavštine kakva se govori u Budencu, Drenčecu, Glavničici, Kraljevcu, Sesvetama. Pa i između pojedinih sela u sesvetskoj okolici koja pripadaju istom dijalektu kojemu i Sesvete i Cerje ima nekih jezičnih razlika po kojima odstupaju od glavnine sesvetskih govora (npr. u Šašinovcu se govori *pōtek* – na *potěku*, u Cerju *pōtuk* – na *putōku*).

Glasovi

1. *Vokali*. Inventar vokalnih fonema:

i	u
ɛ	ɔ
e	o
a	

Osim ovih vokala, koji u istom glasovnom kontekstu odlučuju o značenju riječi (*krōf* ≠ *krūf*, *bēli* ≠ *bīli*, *tēle* »tele« ≠ *tēle* »tijelo«), fonetski se mogu ostvariti, kao položajne varijante fonema, i glasovi ʌ /glas između a i o/ i ɛ /glas između e i a/.

Fonem /ɔ/ pojavljuje se u dugim slogovima prema fonemu /o/ /ōsmi : òsem/, ali u sekundarno produljenim slogovima ostaje artikulacija kratkoga /o/: tōpel – tōpla, kōneç. Kao kontinuanta praslavenskih glasova ɔ i ʎ fonem se /ɔ/ ostvaruje i u dugim i u kratkim slogovima /pôt, mōš, vòk, mōžek, gòska, pònica, mòka/. Isti je odnos i u paru fonema e/|e; jěš : ježica, ali sekundarno dugo e ostaje otvoreno: mēdža, mēga /< mojàga/. Prema nekadašnjem jat u i poluglasu uvijek se ostvaruje /e/ /pěšek, svěst »ženina sestra«, děška, dēneš, věra/, a prema prasl. nazalu e uvijek je /e/ /mēse, pēt, tēle – telēta/.

Vokalima se pridružilo i samoglasno r: sřce, křf.

Među značajkama vokalizma treba spomenuti ove fonetske pojave:

Vokal o izvan naglaske prelazi u u: pōček – na pucěku, sinòkuša, gu-rěti »gorjeti«, imperativ nōsi – nusěte. U nom. sg. imenica sr. roda prelazi u e /sěle, mēse, stěkle, bičāle/, a u l. l. pl. prezenta u e /dāme, ideme/. U prefiksu pro- prešlo je o u e /sprěvot/.

Vokal a zamijenjen je u prefiksu pra- glasom e /prědet, přemajča, přěnoh, přěnočica/.

Vokal i ispred r u tudicama prešao je u e: oficěr, krampěr, tajněr, ali sřr.

Ima i leksičkih zamjena vokala: pretulětni, trěput »paprat«, měrlun »mrkva«, kòkeļ »kukolj«, celinder, prasniçe »prosnice«, rāfajnek »dimnjak«, patrōlije »petrolej«, krampěr, kukuriza itd.

Prejotacija se vrši ispred vokala o, a u osobnim imenima i ispred a, ali od toga ima i odstupanja: jōgen, jōgnišče, jòke, jòkeke jòči, ali òpajniki; Jāna, Jādan, Jānton, ali i: Ana, Adam i sl. Protetsko v dolazi ispred ɔ i u: vōgel, vūjec.

2. *Konsonanti*. Inventar konsonanata pokazuje ove osobitosti, od kojih je većina općekajkavska:

– č i ć sveli su se na jedan fonem, srednje tvrdoće /u ovom tekstu označen slovom č/, tako su i đ i dž dali umekšano dž.

– h je izvan sustava: na sanā, mēun »mahovina«, itil je, iža, isut »istok«, zaut »zapad«, sněja; gluvāk; sūva, očuf, plāfta; čehūla.

– ʎ i ŋ depalativirani su: zēmla, klûč, gliblina, lūdi, želēze, konōpla; nāpršnak, jōgen, vočnāk, pāstrkina »pastorka«; tēja »sjena«, gūjn, brāj-nevina, listājnek, mlečějnak.

– j se izgovara kao konsonant samo ispred vokala stražnje artikulacije, inače se na njegovu mjestu ostvaruje poluvokalno ʎ, koje se među vokalima često gubi: meūjne, òpajniki, stoim, prětel »prijatelj«.

– Ispred g ostvaruje se dz mjesto z: mēdzga, gen. sg. bēdzga, odatle i nom sg. bēdzek.

U distribuciji konsonanata spomenuti je općekajkavsku pojavu obezvučenja krajnjih zvučnih konsonanata: vōjs, Zāgřep, cūk »vlak«, zāpuf, děšč.

Prema prasl. d' u Cerju je dž: mēdža, brēdža, precēdzāti, ogrādžen, prēdža, ali ima i tragova starijega stanja: žējēn.

Prema prasl. *st'*, *sk'* kao i u svih kajkavaca, u Cerju je šč (*blazinišće*, *tupurišće* »drška sjekire«, *ržišće*), a prema *zd'* *zg'* je ždž (*mōždženi*, *druždžice* »prigorjelo maslo«).

U sekundarnim konsonantskim skupinama ne dolazi do jotacije krajnjeg konsonanta osnove, a između njega i sufiksalnoga *j* izgovara se više ili manje reducirano *i*: *breštije*, *rastije*, *zēlje*, *třsije*, *patrōlje*, *obeljnjije*, *vūstije* »vrata krušne peći«, *grōzdije*, *listije*, *šibiije*, *grōbije*, *imije* (: *im*) »inje«.

Kao i u drugim kajkavskim govorima određene konsonantske skupine gube po jedan konsonant, najčešće eksploziv, ali i *v*: *čēla*, *šenica*, *lās*, *tft*, *četfti*, *predčēra* »prekjučer«, *nōk*, *tōrk*, ali *tkāti* – *tkēm*.

Skupine *mn*, *ml*, *vn* međusobno se mogu zamjenjivati: *nāravnica* – *nāramlica*, *ramnica* – *rāmna* – *rāmna*, *mramlica*, *Glamlica* – *Glamničan*, *glāmna* – *glāmna*, ali: *osemnājst*, *mlāka* itd.

Skupina *tl* prešla je u *kl* /*mēkla*, *mēklica*, *nā kle*, odatle i akuz. *nā kel* / *dl* u *gl* /*glētve*/.

Ispred *n* /*i* *in* < *ú*/ otpada *d*: *jēna*, *opāne*, *zājni*, *srējni*.

3. Akcent. Cerje pripada onim kajkavskim govorima koji su u velikom broju akcenatskih pojava sačuvali starije stanje. Prema osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji, kako ju je rekonstruirao prof. Ivšić, postoje ove razlike:

S krajnjeg sloga povukao se akcentat *˘*, koji se na predzadnjem slogu uvijek realizira kao *˘*, bez obzira na prvotnu kvantitetu toga sloga: *glāva*, *trāva*, *mlēke* : *sēle*, *dēska*, *snēja*, *jōgen*, *kōneč*, *pōtuk*, *pličina*, *glībina*, *celīna*.

U prvom i srednjem slogu riječi čuva se mjesto akc. *˘* (*žite*, *jāboka*, *jūgoda*, *kūpica* – *kubila*, *sēkřira*, *četiri*, *glavina*, *vojžiti*), ali se u sredini riječi, osobito pred konsonantskom skupinom, taj akcentat često produljuje u *˘˘* ili *˘˘* /*listīna*, *ramnica*, *topōla*, *mramlica*, *plajnkāča*, *širōčka*, *pečina* – *pečina*, *strašile*–*strašile* *križajne*, *poprasničal* – *poprasničal*, *oštrica* – *oštrica*, *detelišće* /: *dvorišće*/.

Akcentat *˘* na krajnjem slogu prešao je u *˘˘*: *kujnār*, *purandžār*, *gnujnik*, *z meklū*, *bez vudē*, *letī*, *zvunī*. U prednjim se slogovima čuva: *pišem*, *pīseme*, *pučēti*, *otīde*, *v lōnce*, *kisēle*, *zelēni*, *bōži*, *trējti* itd.

I primarni i metatonijski (kajkavski) akcentat čuva starije mjesto i kvalitetu: *mēse*, *blāge*, *rūška*, *s lopātu*, *s plāftu*, /nom. sg. *lopāta*, *plāfta* /, *na putōku*, gen. pl. *jāgot*, *črēšna*, *svōra*, *šiška*, *pūkla*, *trgōveč*, *plačlīveč*, *přvi*. Rijetki su primjeri prelaska metatonijskog akcenta *˘* u *˘*: *drūgi*, *mlinar*, *cmīzdraveč* /uz: *cmīzdra*/.

U Cerju su očuvane dužine ispred akc. *˘*: *pīsāti*, *zībāti*, *precēdžāti*, *na sprēvōde* /nom. sg. *sprēvot* /, *pregovārjāti*, *podbrīvāti se*, *umlātīli su*.

Kako nam pokazuju navedeni primjeri, u Cerju su fonološki relevantna tri akcenta: *˘˘˘*. Unatoč opisanim mogućnostima prelaženja pojedinog akcenta u koji drugi, fonološka funkcija akcenata nije poremećena (akuz. sg. *krāvu* : instr. sg. /s/ *krāvu* i sl.).

Oblici

U opisu morfologije upozorit ću, uglavnom, samo ne one pojave koje u različitim kajkavskim govorima mogu biti različite. Golema većina morfoloških osobina zajednička je svim kajkavskim govorima.

1. Imenice

Lokativ sg. imenica m. i sr. roda u Cerju ima završetak *-e*, što je kontinuant prasl. morfonema *jat* u tom padežu: *na tajnĕre, na sprĕvĕde, na stōle, f kōce, /v/ Zāgrĕbe, pās na snōpe*. Ipak, čest je i noviji završetak *-u*: *na stōlu, na pucĕku, na križājnu, v dvurišču, f čōjniku, na pĕjnu*.

Završetak instrumentala sg. tih imenica ne ovisi o palatalnosti dočetnoga konsonanta osnove, uvijek je *-em*: *z ritkĕm, z vūglenem, z lūkĕm, s cūgĕm, pot plōtĕm, kurilnakĕm, s kubĕrĕm i gūjnĕm, z vĕtrĕm, s pūtrĕm, pod ublōkĕm*, jednako kao i: *z mōžĕm, z nōžĕm, z jōcĕm, sōcĕm*.

U deklinaciji imenica ž. roda sa završetkom *-a* u nom. sg. treba spomenuti padežni završetak *-e* u dativu i lokativu sg.: *dĕj krāvĕ, žĕne, f štālĕ, na blazīne, na pilāne, na stĕze, v zibāĕe, v ōpĕĕne*. Imenice i-deklinacije također imaju u tim padežima završetak *-e* (*na kōstĕ, f kĕrĕ, na māstĕ*).

Instrumental sg. imenica ž. roda na *-a* ima završetak *-o*, a imenica na konsonant završetak *-jo*. Ponekad krajnji vokal alternira s *u*: *z rokō, z glavō, sekīro, z jāboĕu, z vrabicu, s kopĕrtu – z mastjō, s krvjō, z lūĕju*. Lokativ pl. imenica kao *žĕna* ima završetak *-a* (izgubilo se nekadašnje *h*): *v Sĕsveta, na krāva*. Imenice tipa *kōst* imaju u tom padežu završetak *-e* (*f kostĕ*), ali ima i izuzetaka (plur. tant. nom. *sāni*, gen *sāni*, ali lok. *na sanā*).

2. Zamjenice

Od zamjeničke promjene spomenut ću samo instrumental ličnih zamjenica *jā, ti* i povratne zamjenice *sĕbe*: *zdĕ mlu* (< ze mnu »sa mnom«), *s tōbo // s tōbu, sōbo // sōbu*.

Kao i u drugim kajkavskim govorima veoma su česte kontrakcije zamjeničkih oblika: *mā sĕstra, mĕga brāta, mĕmu sīnu* itd.

Odnosne zamjenice *kī – kā – kĕ* služe samo za živo, a *tĕri – tĕra – tĕrĕ* i za živo i za neživo. Upitna je zamjenica za živo *štĕ*, a za neživo *kāj*.

3. Pridjevske riječi

Ni u pridjevskoj promjeni ne ovise završeci kosih padeža o palatalnosti dočetnoga konsonanta osnove: gen. sg. *tōpluga* : *vrōĕuga*, lok. sg. *v strājnskom svĕtu*. U zamjenica je drukčije: *o mōjem, v našem sĕle*.

Instrumental sg. m. i sr. roda ima završetak *-em*: *z bĕlĕm lūkĕm, s plōtĕm pletĕnĕm, z jenĕm*.

Završetak dativa i lokativa sg. ž. roda preuzet je iz imeničke promjene (*tĕ dōbre žĕne, nā jne*); u instrumentalu sg. završetak je *-σ* ili *-u* (*z dōbrā krāvσ – z dōbru krāvu*).

Komparativ i superlativ pridjeva i priloga imaju opće kajkavske karakteristike: *bōlši, gōrši, mēnši, širji – širši, zelēneši; nājbōlši, bēl-bēleši, črlēn-črlēneši, dēbel-dēbēlši, vōzek-vōžeši.*

4. Glagoli

Većina oblika u konjugaciji u svim je kajkavskim govorima jednaka, pa je potrebno upozoriti samo na neke pojedinosti, po kojima se govori međusobno razlikuju.

Završetak 1. l. pl. prezenta jest *-me: ideme, nōsime, letime, spīme, dāme, tkēme, pečēme, ostāneme, mīslime.*

Završetak 3. l. pl. prezenta jest *-jo* ili *-ju*. Glagoli koji u nekim drugim kajkavskim govorima imaju u 3. l. pl. slog manje nego u ostalim licima plurala, u Cerju najčešće imaju analoški završetak: *letijo, pečējo, dobījo, mōrejo, lāžeju, nōsiju, cēpiju, zrūjniju*. Ipak, ima i ostataka starijega stanja: *spījo, jēju*.

Višesložni glagoli koji ispred infinitivnog završetka *-ati* imaju labijal u kajkavskim su govorima najčešće tvorili prezent sufiksom *-je-*, što je u Cerju dalo prezentske oblike kao *kōplem : kopāti, ziblem : zibāti, drēmlem : drēmāti* i sl.

Imperativ ima u pluralu završetak *-ete: nusēte!* Glagoli s osnovom na velar sačuvali su rezultat II. palatalizacije: *spēci – specēte, rēci – recēte*. Čuva se i stari imperativ *jēč – jēčte, pōveč – povēčte*.

Drugi su glagolski oblici, vremena i načini kakvi su u najvećem dijelu kajkavskih govora (futura: *jā bōm dōšel – dōšel bom*, perfekt: *jā sem dōšel – dōšel sem*, pluskvamperfekt: *bīl sem dōšel*, kondicional I.: *dōšel bi, dōšli bi*, kondicional II.: *bīl bi dōšel, bīli bi dōšli*, pasiv: *gōska je pečēna, gōska je bila pečēna* itd.).